

DOI: 10.22559/folklor.852

folklor/edebiyat, cilt:25, sayı:98, 2019/2

Dânâ Ata Oğuznâmesi Hakkında Yapılan Çalışmalar¹

Studies on Dâna Ata Oğuznâma

Ebru Birkan Akhan²

Öz

Dâna Ata Oğuznâmesi, Oğuznâmecilik geleneğinde adı zikredilen bir Oğuznâme'dir. Dâna Ata Oğuznâmesi üzerine ilk çalışmayı A. N. Samoyloviç yapmıştır. Eser hakkında Türkmenistan'da Ahmed Bekmiradov'un çalıştığı görülmektedir. Bekmiradov'un ilim dünyasına tanıttığı Oğuznâme metni, Abdurrahman Mulkomanov ile gözden geçirilerek sunulmuştur. Türkiye'deki ilim adamlarının da Dâna Ata Oğuznâmesi hakkında kısaca bilgi verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca Dâna Ata'(İhsan Şeyh) nin kimliği üzerine de yeterli bilgi mevcut değildir. Bu sebepler, Dâna Ata Oğuznâmesi üzerine çalışmaya sevk etmiştir. Dâna Ata Oğuznâmesi'nin tıpkıbasım metni St. Petersburg İlimler Akademisi Doğu Bilimleri El Yazmaları Bölümü 1927-no 643'te, Samoyloviç'in bildirisinde yer almaktadır. Mezkr bildiri için St. Petersburg İlimler Akademisi El Yazmaları Bölümü'ne gidilmiştir.

Çalışmamız "Dâna Ata Oğuznâmesi ve Oğuznâmecilik Geleneği" adlı Doktora Tezi üzerinedir. Elde edilen veriler doğrultusunda, A. N. Samoyloviç'e ait "Ebu'l Gazi Bahadır Han. Türkmenlerin Soy Ağacı Listelerinden Biri" adlı bildiriye Oğuznâmecilik Geleneği üzerine çalışan ilim adamlarının atıf yaptıkları görülmüş-

¹ Bu çalışma, *Dâna Ata Oğuznâmesi ve Oğuznâmecilik Geleneği* adlı Doktora Tezi'nin altıncı bölümünden gözden geçirilerek oluşturulmuştur.

² Dr. Öğr. Gör. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. ebirkan@selcuk.edu.tr

tür. Dâna Ata Oğuznâmesi'nin Hocalı Molla ile Oraz Muhammed Oğlu Molla Gurbangeldi olmak üzere iki yazıcısının olduğu anlaşılmıştır. Samoyloviç, Oğuznâme metninin Tumanskiy'e göre on altı bent sekiz heceli olduğunu belirtmiştir. Hece vezniyle yazılan manzum Oğuznâme'nin yazıya aktarılması sözlü gelenekte de icra edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda Dâna Ata ve Dâna Ata Oğuznâmesi hakkında yapılan çalışmaların gün ışığına çıkartılması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: *Dâna Ata, hece vezni, Oğuznâme, Samoyloviç, St. Petersburg, sözlü gelenek*

Abstract

The Dâna Ata Oğuznâma is an Oğuznâma mentioned in the tradition of Oğuznâmecilik. The first study on Dâna Ata Oğuznâma was conducted by A.N. Samoylovich. It is seen that A. Bekmiradov studied about the work in Turkmenistan. The Oğuznâma text which is introduced to the science world by Bekmiradov was reviewed and presented by Abdurrahman Mulkomanov. It is determined also that the scientists in Turkey briefly gave information about Dâna Ata Oğuznâma. Furthermore, any sufficient information is not available about the identity of Dâna Ata (İhsan Şeyh). These reasons led to study on the Dâna Ata Oğuznâma. Facsimile text of the Dâna Ata Oğuznâma is included the communiqué of Samoylovich in the Oriental Manuscripts Department of the St. Petersburg Academy of Sciences in 1927 no-643.

Our study is about the doctorate study titled "Dâna Ata Oğuznâma and the tradition of Oğuznâmecilik. In the direction of data obtained, it is seen that scientists studying on the tradition of Oğuznâmecilik referred to the paper titled "One of the Lists of Turkmen Family Tree, Ebu'l Gazi Bahadır Khan" belonging to A.N. Samoylovich. It is understood that there are two writers of the Dâna Ata Oğuznâma who are Hocalı Molla and Molla Gurbangeldi son of Oraz Muhammed. Samoylovich stated that the texts of the Oğuznâma consisted of sixteen paragraphs and eight syllables. It reveals that writing the poetic Oğuznâma out that was written with syllabic meter was also performed in oral tradition. In this context, it is significant to bring the studies about Dâna Ata and Dâna Ata Oğuznâma to light.

Keywords: *Dâna Ata, syllabic meter, Oğuznâma, Samoylovich, St. Petersburg, oral tradition*

Giriş

Dâna Ata Oğuznâmesi üzerine çalışan araştırmacılar, Dâna Ata adının Dâna Ata Oğuznâmesi¹ ile bağlantılı olduğunu düşünmüşlerdir. Demidov, Dâna Ata' (Bilge Baba) nın "İhsan Şeyh" adıyla anıldığını ifade etmiştir (Демидов, 1990: 115).

Farsça sıfat Dâna sözü "*bilen, bilici, bilgiç*" anlamlarına gelmektedir (Develioğlu, 1995: 164). Bu bağlamda, Oğuznâmecilik geleneğinde (Özkan, 1994) zikredilen Dede Korkut Kitabı'nın mukaddimesi düşündürücüdür. Şöyle ki:

"Resûl 'aleyhi's-selam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisi-y-idi. Ne dir-se olur-idi. *Gayıbdan* dürlü haber söyler-idi. Hak Ta'ala anuñ köñline ilham ider-di" (Ergin, 1997: 73).

Türkmenler tarafından Dâna Ata Oğuznamesi'nin (Birkan Akhan, 2107) müellifi olduğu belirtilen İhsan Şeyh'in Dede Korkut gibi devrinin bileni, bilici olması, onu, Oğuznâmelere bağlayan unsurlardan biridir. Bu cümleden Dâna Ata yani İhsan Şeyh devrinin bileni, bilicisi olarak kabul edilmelidir. Mihály Hoppal'ın şaman kelimesinin anlamını “bilen, bilgiç” (Hoppal (Çev. Bayram-Çapraz), 2012: 21) şeklinde ifade etmesiyle ilişkili, Dâna Ata'ya “İslami ortamda Ata kimliğine bürünmüş derviş” dememiz mümkündür. Dâna Ata, Oğuznâme metninden anlaşıldığı üzere Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlı bir Şeyh'tir:

“Pîrdür dirler babamızı

Nâme içre rāstdur sözi

İhsân Baba dirler bizi

Ebulhandur uranımız.” (Самойлович, 1927: 39-41).

Ahmed Bekmiradov, Dâna Ata diğer adıyla İhsan Şeyh'in Dâna Ata Oğuznâmesi'ni tertip ederek *Oğuzlara iyilik ve lütufta bulunduğu* söylemiştir. Bu bağlamda, Dâna adının ihsan kelimesiyle de örtüştüğü görülmektedir. Arapça kökenli ihsan sözü “iyilik etme, bağışlama ve verilen, bağışlanan şey, lütufta, iyilik” anlamlarında kullanılmaktadır (Develioğlu, 1995: 417). Bekmiradov tarafından tespit edilen Oğuznâme metninin başında yer alan “ve şunu bil ki Ahsan şeyh veya Dâna Ata üzerine Allah'ın rahmeti olsun ilahi ilhamla dolarak Soyunhan halkına Bu Oğuzname'yi hikâye etti” (Демидов, 1976: 166) cümlesi İhsan Şeyh dolayısıyla Dâna Ata adına işaret etmiştir.

Dâna Ata Oğuznâmesi (Birkan Akhan, 2017) Türkmen Türkçesinin ağır bastığı Hanlıklar Devri Çağatay Türkçesiyle tespit edilmiştir. Şecere-i Terâkime üzerine çalışan A. N. Samoyloviç, Şecere-i Terâkime'nin çevirmeni Tumanskiy'den “Türkmenlerin Soy Ağacı” adlı eserin Taşkent el yazısının kopyasını almıştır. Bununla birlikte “spiska” şeklinde adlandırılan altıncı listenin de orijinalini de elde etmiştir (Самойлович, 1927: 39-41).

Samoyloviç, Tumanskiy'e ait el yazısını (kopyaladıktan sonra) Tumanskiy'in ölümüyle, Asya Müzesi' (St. Petersburg İlimler Akademisi) ne teslim etmiştir. Mezkûr el yazısının boyutları 18 x 11,5 cm'dir (Самойлович, 1927: 39-41). Dâna Ata Oğuznâmesi'nin metninin tıpkıbasımı, St. Petersburg İlimler Akademisi Doğu Bilimleri El Yazmaları Bölümü, 1927-no 643'te, Samoyloviç'in bildirisinde yer almaktadır.

Samoyloviç, mezkûr çalışmasında Dâna Ata Oğuznâmesi'ne ait şiirin “Tumanskiy'e göre on altı bent sekiz heceli olduğunu belirtmiştir. Hocalı Molla'nın el yazısına göre adı geçen şiir on sekiz bentlidir. Oraz Muhammed Oğlu Molla Gurbangeldi (1237 yılının Recep ayı tarihli), Şecere-i Terâkime'nin (Taşkent nüshası) “perespiçiki” olarak geçmektedir. Oraz Muhammed Oğlu Molla Gurbangeldi'nin adı, hem Ahmed Bekmiradov (Бекмырадов, 1986:184-186) hem de Halik Köroğlu (Короглу, 1999: 45) tarafından zikredilmiştir.

Ahmed Bekmiradov, “Edebi Miras Ebedi Miras” adlı eserinin “Dâna Ata Oğuzname Aydıdır” makalesinde Dâna Ata'ya ait iki Kolyazması'nın varlığından bahsetmiştir. Kolyazmalarından biri Türkmenistan'ın Magtımkuulu adındaki Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde, Kolyazmalar Bölümü'nün 1771 numarasında saklanmaktadır (Бекмырадов, 1992: 92). Halik Köroğlu ise “Oğuz Kahramanlık Eposu” adlı çalışmasında, Bekmiradov gibi Dâna Ata'ya

ait bir Oğuznâme olduğunu bildirmiştir. Ancak Köroğlu, Oğuznâme nüshasının, Oğuznâme adıyla Manuskript archive UBAN altında, Özbekistan SSR.PN185-IV numarada “Oğuznâme kıt’a-ı manzum Dâna Ata İhsân” şeklinde ve Manuskript archive NHA.inv N 437 numarada kayıtlı olduğunu ifade etmiştir (Короглу, 1999:237).

Bu çalışmada, Dâna Ata Oğuznâmesi ve Dâna Ata (İhsan Şeyh) hakkında yapılan çalışmalar tarih sırası dikkate alınarak verilmiştir.

Dâna Ata Oğuznâmesi hakkında yapılan çalışmalar

A. N. Samoyloviç, Dâna Ata (İhsan Şeyh) hakkında ilk bilgiyi, “Ebu’l-Gazi Bahadır Han. Türkmenlerin Soy Ağacı Listelerinden Biri” adlı çalışmasında vermiştir (Самойлович, 1927: 39-41). Samoyloviç, “Orta Asya Türk Edebiyatı Materyalleri” adlı eserinin birinci cildinin beşinci ve altıncı sayfalarında da (I, ZVO 19, str 05-06) Dâna Ata’dan bahsetmektedir (Самойлович, 1927: 39).

Barthold, 12. 1. 1927 tarihinde, Samoyloviç’in mezkûr çalışmasını, “Sovyetler Birliği’nin İlim Akademi Birliği” yayınları arasında neşretmiştir (Самойлович, 1927: 39-41). Bildirinin orijinali, ifade edildiği üzere, St. Petersburg İlimler Akademisi Doğu Bilimleri El Yazmaları Bölümü’nde 1927-643 numarada saklanmaktadır. Samoyloviç, çalışmasında, Ebu’l-Gazi Han’ın “Şecere-i Terâkime”sinden küçük bir parçanın, ilk defa, 1908 yılında, Ostromov’un yayımladığı anonim bir yazma olan “İslâm Işığı” adlı eserde basıldığını anlatmıştır. Samoyloviç’in “Ostromov’un İslâm Işığı Eseri Hakkında” adlı makalesinde, şunlar yazılmıştır:

“İslam Işığı adlı eser, Kaspiy (Hazar) bölgesinde ders kitabı olarak okutulur. Buradaki Türkmenler, İslam Işığı adlı eserin yazarını Şeyh Şeref olarak bilirler. Aşgabat ilinin Durun ilçesinin sorumlusu Hocalı Molla, 1906’da, İslam Işığı eserinin yazarı Şeyh Şeref hakkında bilgi verir” (Самойлович, 2005: 887-895).

Ayrıca, makalenin dipnotunda, Hocalı Molla hakkında şu bilgiler kayıtlıdır:

“Hocalı Molla, akıllı ve çok okumuş bir yaşlıdır. Onun kendi ifadesine göre, kitaplara ve halk rivayetlerine olan sevgisi, kendi ifadesine göre, babasından geçer. Bu sevgi, bizim ilmi çalışmalarımıza kaynak edecek pek çok el yazmaları kazandırdı: Vaaz-ı azad, Magtumkulu’nun babasının Devlet Muhammed’in yazıları ve diğer listelerden farklı olarak Ebu’l-Gazi’nin Şecere-i Terâkimesi ki bu eserle ilgili daha sonra bahsedeceğiz. Ayrıca birçok Türkmen şairlerinin ve onların eserleri hakkında birçok öykü, bütün bunları Hocalı Molla, St. Petersburg’a göndermiştir. 1906 yılında, Molla (1860), sadece, kırk altı yaşında ama aksakal görünümündeydi. Bu makaleyi yazdıktan sonra (1908), biz Hocalı Molla’dan Şecere-i Terâkime’nin listesini aldık ki o listeyi yakın zamanda, Gürgen nehrine Göklenlere yaptığı seyahatten getirdi” (Самойлович, 2005: 887-895).

D. Nuraliyev, 1971 yılında, İlim Neşriyatı’nda, “Akademik A. N. Samoyloviç Türkmen Edebiyatı Hakkında” adlı bir eser yayımlamıştır. Çalışmada, Samoyloviç’in hayatı ve bilime katkıları üzerinde durulmaktadır (Нурғалиев, 1971: 5-139).

Nuraliyev, Samoyloviç’in bilim hayatına katkıda bulunduğu materyalleri “Gadımı Türkmen Edebiyatı”, “XVIII Asır Türkmen Edebiyatı” ve “XIX Asır Türkmen Edebiyatı” şeklin-

de üç başlık altında toplamıştır. “Gadımı Türkmen Edebiyatı” olarak tanımlanan dönemde, Dâna Ata (İhsan Şeyh)’nin da adı geçmektedir (Нурғалиев, 1971: 31-33). Çalışmada, “İhsan Şeyh’in biyografyasının Türkmen Edebiyatı’nda işlenmediği” anlatılmıştır. Ayrıca, “Dâna Ata’ya ait eserlerin kaybolduğu” belirtilmiştir.²

Samoyloviç, Dâna Ata’ya ait bilgileri Hocalı Molla’dan almıştır. Onun “Eski Türkmen Şiirleri” adlı eserinde, Dâna Ata’nın XVI. asırdan önce yaşamadığı anlatılmaktadır. Nuraliyev ise Samoyloviç’in “Asya Türk Edebiyatının Materyalleri” çalışmasına atıfta bulunarak Dâna Ata Oğuznâmesi’ne ait bilgi vermektedir. Adı geçen Oğuznâme metninin birinci ve son dörtlükleri de verilmiştir (Нурғалиев, 1971: 34). Şöyle ki:

“Bu şair, Hocalı Molla el yazmasında karşımıza çıkıyor. Ki bu el yazısında Ebu’l-Gazi’nin değiştirilmiş versiyonu var. Şiirin sonunda, İhsan Şeyh’in ismi var. Yani bu şiir, Oğuz Han’ın oğullarından başlayan Türkmenlerin Soy Ağacı. Şiirden önce Giriş kısmı bulunmaktadır. El Kısas Gün Han’ın, Oğuz Han’ın eteğinde yayılma ferzendlerinin atlarının aytalın. İhsan Şeyh, yani Dâna Ata rahmatıyla aleyhesselamdan bolup, Oğuznâme ayıp turur, cemi Seyil Hanga bizden yadıger kalun diyip, anı kögüp asıl nesillerini tiyib, bularının şanına nazm kıldılar...” (Нурғалиев, 1971: 34).

*“Oğuz Handın ayrılmışam
Gel Seyil Han ilatımız
Bir atadan yayılmışam
Yokdur sözde yalanımız*

*Pirdir diyirler babamızı
Nama içre rastdır sözi
İhsan Baba diyirler bizi
Abulhandır örenimiz”* (Нурғалиев, 1971: 34).

C. M. Demidov, İlim Neşriyatı’nda yayımlanan *Türkmen Evliyalari* adlı kitabın ikinci bölümünde “Evliya Topluluklarının Yapısı ve Kökenleri Hakkında Bilgiler” verirken “Şeyh”, “Hoca” ve “Seyit” kavramlarına değinmiştir (Демидов, 1976: 55-175). Eserin “Şeyhler” bölümünün “Kızıl Şeyhler” alt başlığında, Dâna Ata yani İhsan Şeyh’ten bahsedilmiştir. Hoca Ahmed Yesevî’nin müritleri arasında, Hâkim Ata ile Çolpan Ata’nın isimleri de zikredilmektedir.

Adayevlerin menkıbevî şeceresine göre Çolpan Ata’nın oğulları İhsan Ata, Çağrik (Şahruh) Ata’dır; Tergin Bibi adında da bir kızı bulunmaktadır (Демидов 1976: 89). Aynı eserde, İhsan Şeyh veya Dâna Ata’nın iki dörtlüğüne de yer verilmiştir (Демидов, 1976: 159). Dörtlüklerin kaynağı olarak A. N. Samoyloviç gösterilmiştir.

Alexandre Bennigsen-S. Enders Vimbush adlı araştırmacılar, 1985 yılında, *Muslims of the Soviet Empire: A Guide* adlı eserde, Türkmenler arasındaki oymaklardan bahsetmektedirler (Bennigsen, Vimbush, 1985, 1986: 98-100). Bennigsen, kitapta, mitik kişiler, ilk kurucular, göçebe boy beyleri ve velilere ait mezar taşları olmak üzere dört tür kutsal ziyaret yeri olduğunu anlatmaktadır (Bennigsen, Vimbush, 1985, 1986: 103). Bu mekânlar arasında, Dâna Ata’nın mezarı da zikredilmektedir.

Ahmed Bekmıradov, 1986 yılında, Sovet Edebiyatı dergisinde “Dâna Ata’nın ‘Oğuzname’ Poeması” adlı bir makale yayımlamıştır (Бекмырадов, 1986: 184-188). Bekmıradov, Samoyloviç’in “Ebu’l Gazi Bahadır Han. Türkmenlerin Soy Ağacı Listelerinden Biri” çalışmasında, Dâna Ata Oğuznâmesi’ne (Birkan Akhan, 2017) ait teksti yerleştirdiğinden bahsetmiştir. Üçüncü el yazmasının “Oğuznama. Dâna Ata Ihsan Ata Abulhanı” şeklinde Aşkabat’ta saklandığını belirtmiştir (Бекмырадов, 1986: 185-188).

Ahmed Bekmıradov tarafından İlim Neşriyatı altında yazılan “Andelip Hem Oğuznamacılık Debi” adlı eser, Dâna Ata hakkında bilgi veren diğer bir çalışmadır. Bekmıradov, ayrıca, XVI asırda başlayan XVIII yüzyılda devam eden Türkmen Edebiyatı’nda “beyan ediliş” üslubunun görüldüğünü de anlatmaktadır (Бекмырадов, 1987: 6-11).

Bekmıradov, Dâna Ata için “Bizim elimizde yine bir ‘Oğuznama’ var. Ol Dâna Ata Abı Han değışli. Oğuznamanın bu nüsgasını ilki bilen A. N. Samoyloviç tapıdır. Gol yazman 1821-nci yılda Molla Gurbangeldi Oraz Muhammet Oğlu göçiripdir” ifadelerini kaydetmiştir (Бекмырадов, 1987: 19-20). Himmət Biray tarafından kaleme alınan “Andelip ve Oğuznâmesi” adlı makalenin Girişinde de Dâna Ata üzerine çalışma yapan Ahmed Bekmıradov’un adı zikredilmiştir (Biray, 1989: (4), 12-32).

Ahmed Bekmıradov, 1992 yılında, ilim dünyasına katkıda bulunduğu makalelerin bir araya getirildiği “Edebi Miras-Ebedi Miras” adlı kitabında, “Dâna Ata Oğuznama Aydıpdır” başlığında, Dâna Ata Oğuznâmesi ve Oğuznâmeler hakkında yine bilgi vermektedir (Бекмырадов, 1992: 89-101).

Bekmıradov, Samoyloviç’in bildirisinin adını zikretmeden CCCP’IA-nın Gündoğarı Övreniş Enstitinin Golyazmalar Fondu’nun, 2/1927 numarasındaki ile Türkmenistan’ın IA’nın Magtimgulı adındaki Dil ve Edebiyat Enstitüsü’nün Kolyazmalar Fondu’nun 1771-numarasındaki manzum Oğuznâme’nin varlığından haber vermektedir.

Ahmed Bekmıradov, elindeki Kolyazma nüshasının diğer nüshalarla karşılaştırıp şiirin³ metninin yayımladığını anlatmıştır. Çalışmada Abdırähman Mulkamanov’un adı da zikredilmektedir (Бекмырадов, 1992: 92). Dâna Ata’ya ait manzum Oğuznâme şöyle verilmiştir:

Oğuz Handan ayrılmuşam
Bil, Söyül Han bolganımız,
Bir atadan yayramuşam
Yokdur sözde yalğanımız

Safalığ ak öyün kurdi,
Kırk oğulga orun berdi,
Uzun nama andan erdi,
Yol koyup ötdi Hanımız.

Kün Han oğlı Kay il başı,
Bayat kitür tegre-taşı
Alka öyli berur çaşı
Kara öyli Tarhanımız

Ay Han oğlı Yazgur, Tüger
Tuturga, Yapur Bahadır
İslamga kirdi köp küfür
Kara daşlı kardaşımız

Yulduz oğlı Kızık Ovşar
Bektil, Karkın hetden aşur,
Küfürler zulmından çaşur
Hızırdır adak Han ilimiz

Hızır ili, Ali ili
Törelerge hızmat kılı,
Hıva, Hazaraspnin güli
Han aldı da yörgenimiz

Gök Han oğlı ki Bayundur,
İli baylık-le Çavludur,
Bahadır biçen Çovuldur,
Çebin bile örgenimiz

Tag Han oğlı Salgur Eymür,
Atı Düldül, Kuşı Algur,
Alayunlı, bul Üregir,
Erdür Salgur sorganımız

Teniz Oğlı İgdür, Bükdüz
Uva, Kınık hökmi yalguz
Sahıp Kıran kiçe-kündüz,
Hesen-ili durganımız,

Hesen eli sazlıg
Dal bedevlig tebil bazlıg,
Yügrük at, boynı kotazlıg
Bile kuşlar çapganımız

Altun asarga çi asur
Barur ise ol yev basur
İşi-küçi çalı baş kesur,
Bahadır Alp bu kenimiz

Ülüş aldı on ikisi
Aymak bu sagka bakası
Münge tendir her bökesi,
Her biri Rüstem zalimiz

Mahbupları kaz boğazlığı,
Yügrük atlığı, eli sazlığı,
Dal bedevlig, tebl bazlığı
Bile kuşlar salganımız.

Küllü Özbek-Çengiznama,
Kalmuk, Kazak, Kırgız neme,
Astımızga kelse heme,
Yokdur anda durganımız.

Akman, Karaman uruşdı,
Kör, nenen ne kurtlar keçdi,
Oğuz ili zordan köçdi,
Ol sür-he sür bolganımız

Özün kaldıng yaman atga,
Ömrünün berdin berbetga,
Töhmet kıldın Hoca Ahmetge,
Sen-sen yaman körgenimiz.

Sofuları asıl zatlığı,
Pirleri bar keramatlığı,
Hocası ızzat-hormatlığı,
İlge duva kılğanımız.

Pirdür tiyirler babamızı,
Nama içre rast tiyir sözün,
İhsan Baba tiyirler bizni,
Abulhan'dır örgenimiz (Бекмырадов, 1992: 92-94).

Bekmıradov, bu dörtlüklerden sonra “*Dânâ Ata'nın yaşan yeri, ömri hem dövri baradaki ilkinci esasrak maglumatları hem şu poemadan alıp bolyar. Bizin elimizde başağa duyuplı maglumatlar yok*” diyerek manzum Oğuznâme üzerine fikirlerini yazmıştır.

İsa Özkan “Türkmenistan'da Derlenmiş Dede Korkut Boyları” adlı makalede Oğuz Destanlarının kaynakları hakkında bilgi verirken Dâna Ata Oğuznâmesi'nin adını zikretmiştir (Özkan, 1994). Ayrıca, Zuhâl Kargı Ölmez tarafından 1996 yılında hazırlanan “Şecere-i Terâkime” adlı eserde, Samoyloviç hakkında “*Samoyloviç tarafından yazılan şu makalede bu nüshaya ve buradaki manzum parçaya ait kimi bilgiler verilmiştir*” şeklinde yazıldığı görülmektedir (Ebu'l-Gazi Bahadır Han (Ölmez), 1996: 26).

C. M. Demidov, 1999 tarihinde, “Türkmen Halklarının Dinî İnançlarının Tarihi” adlı kitabında, Dâna Ata (İhsan Şeyh) üzerine bilgiler vermiştir. Adı geçen eserin ikinci bölümünde,

Dânâ Ata, “Mücavirlerin önderi” olarak gösterilmiştir. Demidov’a göre Oğuznâme “*Oğuz Han’ın ve onun soyundan gelenler hakkındaki hikâyelerin, manzum, edebi ve tarihi sunumudur*” (Демидов, 1990: 115-118).

Halil Köroğlu, 1999 yılında, “Oğuz Kahramanlık Eposu” adlı kitabının “Mitler, Efsaneler ve Rivayetler” bölümünde, Doğudaki Oğuzlardan bahsetmektedir. Mezkûr bölümde, Ebu’l-Gazi Bahadır Han’ın eserine benzer iki Oğuznâme adını zikretmiştir. Oğuznâmelerden biri St. Petersburg İlimler Akademisi’nin El Yazmaları Bölümü’nde saklanan Dâna Ata (İhsan Şeyh)’e ait Dâna Ata Oğuznâmesi’dir (Короглу, a. g. e. 44-45).

Halil Köroğlu, manzum Oğuznâme’nin Kayı boyunun Çarig uruğuna mensup Oraz Muhammed Gurbangeldi (1237/1821) tarafından yazıya geçirildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, el yazmasının on üçüncü sayfasında, bu kitaba “Şecere-i Türk” denildiğini kaydetmektedir. Köroğlu, Dâna Ata Oğuznâmesi’nin Ebu’l Gazi Bahadır Han’ın iki Oğuznâmesi’nden izler taşıdığını bildirmiştir (Birkan Akhan, 2017). Bu cümleden Türkmen araştırmacı Dâna Ata Oğuznâmesi’ne ait metnin değiştirildiği kanaatindedir.⁴

Yusuf Akgül tarafından 1999 yılında kaleme alınan “*Hoca Ahmet Yesevî’nin Hazar Ötesi Türkmenlerine Tesiri ve Bu Çerçeve de Bazı Tesbitler*” adlı makalede, Dâna Ata ile Hoca Ahmed Yesevî arasındaki ilişki, Dâna Ata Oğuznâmesi’ne ait dörtlüklerle açıklanmak istenmiştir (Akgül, 48-61). Akgül, Türkmenistan’da “Evliya” olarak kabul edilen türbe ve mezarlıklarda Dâna Ata’nın da adını zikretmektedir. Ayrıca Oğuznâme metnindeki dörtlüklerden yola çıkarak Ahmed Yesevî ile Akman-Karaman boyları arasındaki münasebete de değinmiştir (Akgül, 1999).

Kitab-ı Dede Korkut Ansiklopedisi’nin “Oğuznâmeler” başlığı altında yine Dâna Ata Oğuznâmesi’nden bahsedilmektedir. Dâna Ata Oğuznâmesi, hece vezninde yazılmış ilk manzum Oğuznâme olarak gösterilmiştir. Çalışmaya göre, XV. Yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. asrın başında yaşadığı düşünülen Dâna Ata’nın tarikat silsilesi Ahmet Yesevî’ye dayandırılmıştır. Ayrıca, Oğuznâme’nin Türkmen Evliya tayfalarından Mücavirlerin atası Dâna Ata tarafından söylenildiği ifade edilmiştir (Kitab-ı Dədə Qorqud Ansiklopedyası, 2000).

Fuzuli Bayat 2006 yılında hazırladığı “Oğuz Destan Dünyası” adlı eserde, Dâna Ata Oğuznâmesi’ni, “Oğuz Destanı ve Onun Araştırılma İcmali” alt başlığı altında ele almıştır. Bayat, Dâna Ata’nın ölüm tarihini 1608 yılı olarak göstermiştir. Oğuznâme’nin adını da “Dâna Ata Abı Han Oğuznâmesi” şeklinde ifade etmiştir. Çalışmada, Dâna Ata Oğuznâmesi, Oğuznâmecilik geleneğinde hece vezniyle yazılan ilk şiir şeklinde tanıtılmıştır. Oğuznâme’nin iki dörtlüğü verilerek on sekiz bentlik sekiz heceli şiir olduğu vurgulanmıştır (Bayat, 2006: 26-27).

Murat İlliyev tarafından 2010 yılında “Türk Tarihinde Şecere Geleneği: Türkmen Şecereleri Örneği” adlı Doktora tezi hazırlanmıştır. Çalışmada, Evliya kültüründen de bahsedilmektedir. İlliyev, Türkmenlerin ziyaret için türbe ve kabirlere giderek Allah rızası için dua ettiklerini anlatmaktadır. Ziyaret yerleri arasında Dâna Ata ile birlikte Saras Baba, İdris Baba, Necmeddin Kübra, Ağışan, Gürcü Ata, Hâkim Ata, Astana Baba, Ebu Sait Meyhemi gibi evliyaların adları zikredilmektedir (Birkan Akhan, 2017). Dâna Ata’nın ziyaret yeri Balkan vilayetinde Ala aşireti bölgesinde gösterilmiştir (İlliyev, 2010).

İhsan Kalenderoğlu'nun 2010 yılında yazdığı "A. N. Samoyloviç'in Türkmen Edebiyatı ve Folkloru Araştırmalarına Katkıları" adlı makale, Dâna Ata Oğuznâmesi hakkında bilgi veren diğer bir çalışmadır. Kalenderoğlu, Samoyloviç'in Hocalı Molla'dan aldığı materyaller doğrultusunda, Türkmen Goroğlu Destanı ve Dâna Ata Oğuznâmesi'yle ilgili çalışmalar yaptığını yazmıştır (Kalenderoğlu, 2010). Bu veriler, adları zikredilen Nuraliyev ve Bekmiradov'a dayandırılmıştır.

Mustafa Aça, "Oğuznâmecilik Geleneği ve Andelip Oğuznâmesi" adlı çalışmanın "Yazılı ve Tarihi Kaynaklarda Oğuz Kağan Destanı" alt başlığında Dâna Ata Oğuznâmesi'nden söz etmektedir (Aça, 2011: 16).

Muratgeldi Söyegov, Dâna Ata Oğuznâmesi üzerine çalışan bir diğer araştırmacıdır. Söyegov, 2012 yılında, Kardeşlik Kültür ve Edebiyat Dergisi'nde "Çağatayca Bir Şiir Olarak Oğuznâme" adlı bir makale yazmıştır. Oğuznâme metnini Latin harflerine aktararak yayına hazırladığını ifade etmektedir. Ancak, Dâna Ata Oğuznâmesi'ne ait metnin kaynakçası gösterilmemiştir. Makalenin Giriş kısmı şöyledir:

"Alman asıllı meşhur Rus Türkolog Wilhem Barthold'un (1869-1930) 'Türk halklarının arasında sadece Türkmenler kendi tarihlerinden bahseden eski kitap ('Oğuznâme') sahipleridir." sözleri XX. yüzyılın başlarından itibaren uzmanlarca belirlendi. Ancak şunu önemle ifade etmeliyiz ki nesirle tespit edilmiş pek çok büyük 'Oğuznâme' nüshalarının yanı sıra, eski şairlerimiz tarafından şiirle meydana getirilmiş mühim 'Oğuznâmeler' de vardır. Onlardan, henüz az bilinen şairimiz Abulhanlı (Türkmenistan, Balkan vilayeti) Dâna Ata (Baba) İhsanî'nin XVII yüzyılda kullanılan yazı dili Çağatayca ile kaleme aldığı bir 'Oğuznâme'yi okuyucularımızın dikkatine sunuyoruz" (Söyegov, 2012).

İsa Özkan 2014 yılında, V. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu' (Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri) nda "Hazihî'r-Risâlet-i Min Kelimât-ı Oğuznâme El-Meşhur Bi-Atalar Sözü" adlı bir bildiri sunmuştur. Çalışmada, "*Muhtevası, kahramanları ve az çok konusu bakımından birbirini tamamlayan on Oğuznâme'nin*" varlığından söz edilmiştir. Bu Oğuznâmelerden biri de Dâna Ata Oğuznâmesi'dir (Özkan, 2015).

Muratgeldi Söyegov, Akademik Bakış Dergisi'nde "Eski Türkmençe Şiir Olarak İki 'Oğuznâme' Metni ve Yazarları" adlı bir makale yazmıştır. Çalışmasında, Dâna Ata Oğuznâmesi ile Andelip Oğuznâmesi'ne ait metinler vermiştir. Söyegov, Dâna Ata'ya ait Oğuznâme metninin kaynakçasına Türkmenistan İlimler Akademisi'ne bağlı Milli Elyazmalar Enstitüsü'ndeki 1771 sayılı Envanteri göstermiştir (Söyegov, 2014). Söyegov'un makalesindeki Dâna Ata Oğuznâmesi'ne ait metinle, daha önce yayımlanan Kardeşlik Kültür ve Edebiyat Dergisi'ndeki tekstin aynı olduğu dikkat çekicidir (Birkan Akhan, 2017). Ayrıca, Dâna Ata Oğuznâmesi'ne ait metinlerin Ahmed Bekmiradov'un ilim dünyasına tanıttığı şiir ile aynı olduğu görülmektedir (Бекмырадов, 1992: 92-94).

Ramiz Asker, 2015 yılında "Kardeş Kalemler" dergisinde, "350 yıldır Şakıyan Bülbül" başlığı altında Dâna Ata Oğuznâmesi'nden bahseden diğer bir ilim adamıdır. Asker, Dâna Ata Oğuznâmesi'nin XVI. yüzyılda yazılabileceğini ifade etmiştir (Asker, 2015).

Sonuç

Türkmenlerce Dâna Ata Oğuznâmesi'nin müellifi olduğu söylenen Dâna Ata' (İhsan Şeyh) nin devrinin bileni, bilicisi olduğu görülmektedir. Dâna Ata, devrinin Dede Korkut'udur; İslâmî ortamda Ata kimliğine bürünmüş yaşlı bir bilge dervıştır. Ayrıca Oğuznâme metninden de anlaşıldığı üzere, Dâna Ata'nın Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Dâna Ata Oğuznâmesi hakkında ilk bilgiyi, Samoyloviç, “Ebu'l-Gazi Bahadır Han. Türkmenlerin Soy Ağacı Listelerinden Biri” adlı çalışmasında vermiştir. Barthold, 12. 1. 1927 tarihinde, Samoyloviç'in bildirisini “Sovyetler Birliği'nin İlmi Akademi Birliği” yayımları arasında neşretmiştir. Mezkûr bildirinin orijinali St. Petersburg İlimler Akademisi Doğu Bilimleri El Yazmaları Bölümü'nde 1927-643 numarada saklanmaktadır. Samoyloviç'in bildirisinden elde edilen bilgilere göre, Dâna Ata Oğuznâmesi'nin Hocalı Molla ve Oraz Muhammed oğlu Molla Gurbangeldi adlarında iki yazıya geçireni bulunmaktadır. Veriler doğrultusunda, St. Petersburg İlimler Akademisi'ndeki Dâna Ata Oğuznâmesi'ne ait metnin daha önce yazıya geçirildiği düşünülebilir. Ayrıca, manzum Oğuznâme'nin Özbekistan ile Türkmenistan'da iki nüshasının daha olduğu anlaşılmaktadır.

Oğuznâmecilik, Oğuznâmelerin dilden dile nesilden nesile aktarıldığını ifade eden bir gelenektir. Bu durumda Dâna Ata Oğuznâmesi'nin de sözlü gelenekte icra edildiği ve zamanla yazılı geleneğe aktarıldığı göz ardı edilmemelidir.

Notlar

1. Oğuznâme için bakınız: Orkun, H. N. (1935). *Oğuzlara Dair*. Ankara: Ulus Basımevi, 77.; Bang, W., Rahmeti, G. R. (1970). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Eserin orijinali 1936 yılında basılmıştır), 1-29.; Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. (Dördüncü Basım). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 247-255.; Reşidüddin, F. (1982). *Oğuz Destanı, Reşidüddin Oğuznâmesi, tercüme, tahlil*. (Hazırlayan: Zeki Velidî Togan). (İkinci Baskı). İstanbul: Enderun, 13-162.; Ercilasun, A. B. (2007). *Makaleler, Dil-Destan-Tarih-Edebiyat. (Yayına Hazırlayan Ekrem Arıkoğlu)*. Ankara: Akçağ, 449-453.; Gökyay, O. G. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. (Birinci Basım). İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 701.; Alizade, S. (2006). *Oğuzname*. Azerbaycan: Şark-Garb, 5.; Ali Emiri Efendi. *Cam-ı Cemâyin*. Millet Genel Kütüphanesi, Eski Kayıt No: 203, 3-7.; Ebu'l Gazi Bahadır Han. (1996). *Şecere-i Terâkime*. (Hazırlayan: Zuhâl Kargı Ölmez). Ankara: Simurg, 222.; Güler, M. (2010). *Salar Baba Oğuznâmesi. (İnceleme, Metin, Tercüme, Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.; Özkan, İ. (2015). Hazihi'r-risalet-i min kelimât-ı Oğuznâme el-meşhur bi-atalar sözü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 343-350.; Самойлович, А. Н. (1927). Один из списков «Родословного древа туркменского» Абульгази-хана. Доклад Академии Наук СССР, 39-41.; Rıdvan N. (1934). “Oğuz Destanından Bir Parça”. *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*. II, 243-249.
2. “Onun eserlerinden hem nüsgalar goyazmalar fondunda yok denilmektedir” (Нургалиев, 1971: 33).
3. “Biz elimizde var olan Kolyazma nüshaları deneştirip, övrenip poemennı tekstini tayyarladık. Şu işde, özümüze yakından kömek veren tekstolog alım Abdırahman Mulkamanov'a ulı minnetarlık aydasım gelyer. Makalamızda şol kiçicik poemanın doluluğına getirmeği makul gördük” (Бекмырадов, 1992, 92).
4. “Tamamıyla aydındır ki, söyleci (veya katib) Dâna Ata Ebu'l Gazi'nin metnini tahrir etmiştir. El yazmada metinden kanaraçılmalar çohdur” (Короглу 1999, 45).

Kaynaklar

- Aça, M. (2011). *Oğuznamecilik geleneği ve Andalıp Oğuznamesi*. (Genişletilmiş ikinci baskı). Kömen, 16-219.
- Akgül, Y. (1999). Hoca Ahmet Yesevî'nin Hazar ötesi Türkmenlerine tesiri ve çerçevede bazı tespitler. *bilig*, (8/Kış), 48-61.
- Asker, R. (2015). 350 yıldır Şakıyan Bülbül. *Kardeş Kalemler dergisi*. (İnternet: www.kardeskalemler.com/haziran2011/350_yildir_sakiyan_bulbul.htm. (22.05 2015'te alınmıştır.)
- Bayat, F. (2006). *Oğuz Destan Dünyası, Oğuznâmeleri tarihi, mitolojik kökenleri ve teşekkülü*. İstanbul: Ötüken, 25-27.
- Бекмырадов, А. (1986), Дана Атанын Огузнама Поэмасы. Журнал советской литературы, 185-188.
- Бекмырадов, А. (1987). Андемир Хем Огузнамачылык Деби. Ашхабад: Илим, 6-127.
- Бекмырадов, А. (1992). Эдеби мирас эбеди мирас. Ашхабад: Туркменистан. Ричы, 151.
- Bennigsen, A., Vimbush, S. E. (1985, 1986). *Muslims of the Empire: a guide*, London: Hurst, 92-104.
- Biray, H. (1989). Andelip Oğuznamesi, I-II-III. *Milli Folklor*, (4), (5), (6), 12-32, 23-24, 21-23.
- Birkan Akhan, E. (2017). *Dânâ Ata Oğuznâmesi ve Oğuznâmecilik geleneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Самойлович, А. Н. (1927). Один из списков «Родословного туркменского». Абуль гази-хана. Доклад Академии Наук СССР, 39-41.
- Самойлович, А. Н. (2005). Туркское языкознание. Филология. Руника. Восточная литература РАН, 887-895.
- Демидов, С. М. (1976). Туркменские овляды. Ашхабад: Ылым, 55-183.
- Демидов, С. М. (1990). История религиозных верований народов Туркменистана. Ылым, 115-164.
- Develioğlu, F. (1995). *Osmanlıca, Türkçe ansiklopedik lûgat*. (Genişletilmiş On ikinci Baskı). Ankara: Aydın, 164-417-982.
- Ebu'l Gazi Bahadır Han. (1996). Şecere-i Terâkime. (Hazırlayan: Z. K. Ölmez). Ankara: Simurg, 22-269.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut kitabı (Giriş, Metin, Faksimile)*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu, 4-169.
- Hoppal, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar*. (Çev. B. Bayram, H. Ş. Çağatay Çapraz). İstanbul: Yarı Kredi. (Eserin orijinali 2005 yılında basılmıştır), 19-63.
- Нурғалиев, Д. (1971). Академик А. Н Самойлович О. туркменской литературе. Ашхабад: Илим, 5-139.
- İllyev, M. (2010). *Türkmen şecereleri geleneği: Türkmen şecereleri örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kalenderoğlu, İ. (2010). A. N. Samoyloviç'in Türkmen edebiyatı ve folkloru araştırmalarına katkıları. *Gazi Türkiyat*, (6), 289.
- Kitab-ı Dədə Qorqud ansiklopedyası*. (2000). Bakı: Yeni Neşrler Evi.
- Короглу, Х. (1999). Огуз кахраманлыг эпосу. Баку: Юрт, 3-238.
- Özkan, İ. (1994). Türkmenistan'da derlenmiş Dede Korkut boyları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 263-314.
- Özkan, İ. (2015). Hazihî'r-risalet-i min kelimât-ı Oğuznâme el-meşhur bi-atalar sözü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 343-350.
- Söyegov, M. (2012). Çağatayca bir şiir olarak Oğuzname. *Kardeşlik Kültür ve Sanat Dergisi*. (275-276), 21-22.
- Söyegov, M. (2014). Eski Türkmençe şiir olarak iki 'Oğuznâme' metni ve yazarları. *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi E Dergisi*, (40).